

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİ

Editörler:

Doç. Dr. Cengiz DÖNMEZ

Doç. Dr. Kubilay YAZICI

Doç. Dr. Cengiz DÖNMEZ - Doç. Dr. Hüseyin ÇALIŞKAN - Yrd. Doç. Dr. Barış KAYA
Yrd. Doç. Dr. Cengiz ÖZMEN - Yrd. Doç. Dr. Ebru AY - Yrd. Doç. Dr. Gülden KAYA UYANIK
Yrd. Doç. Dr. Nadire Emel AKHAN - Yrd. Doç. Dr. Salih USLU - Yrd. Doç. Dr. Serpil DEMİREZEN
Yrd. Doç. Dr. Zafer TANGÜLÜ - Öğr. Gör. Dr. Cemil Cahit YEŞİLBURSA
Okt. Dr. Ayşegül Nihan EROL ŞAHİN
Arş. Gör. Dr. Ercenk HAMARAT - Arş. Gör. Dr. Osman SABANCI
Arş. Gör. İrem NAMLI ALTINTAŞ - Arş. Gör. Melike FAİZ



Editörler:

Doç. Dr. Cengiz DÖNMEZ

Doç. Dr. Kubilay YAZICI

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİ

ISBN 978-605-318-273-3

Kitap içeriğinin tüm sorumluluğu yazarlarına aittir.

© 2015, Pegem Akademi

Bu kitabın basım, yayın ve satış hakları

Pegem Akademi Yay. Eğt. Dan. Hizm. Tic. Ltd. Şti.ne aittir.

Anılan kuruluşun izni alınmadan kitabın tümü ya da bölümleri, kapak tasarımı; mekanik, elektronik, fotokopi, manyetik, kayıt ya da başka yöntemlerle çoğaltılamaz, basılamaz, dağıtılamaz.

Bu kitap T.C. Kültür Bakanlığı bandrolü ile satılmaktadır.

Okuyucularımızın bandrolü olmayan kitaplar hakkında

yayınevimize bilgi vermesini ve bandrolsüz yayınları

satın almamasını diliyoruz.

I. Baskı: Kasım 2015, Ankara

Yayın-Proje: Seda Gökay

Dizgi-Grafik Tasarım: Selda Tunç

Kapak Tasarımı: Gürsel Avcı

Baskı: Salmat Basım Yayıncılık Ambalaj

Sanayi Tic. Ltd. Şti. Büyük Sanayi I. Cadde 95/1

İskitler/ANKARA

Tel: 0312-3411020

Yayıncı Sertifika No: 14749

Matbaa Sertifika No: 26062

İletişim

Karanfil 2 Sokak No: 45 Kızılay / ANKARA

Yayınevi: 0312 430 67 50 - 430 67 51

Yayınevi Belgeç: 0312 435 44 60

Dağıtım: 0312 434 54 24 - 434 54 08

Dağıtım Belgeç: 0312 431 37 38

Hazırlık Kursları: 0312 419 05 60

İnternet: www.pegem.net

E-ileti: pegem@pegem.net

ÖN SÖZ

Sosyal Bilgiler en başta iyi vatandaş yetiştirmeye dönük misyonu ve vizyonu ile ülkemizin ve milletimizin geleceğine bir yatırımdır. İçeriğinde yer alan konular kapsamındaki kavram, değer ve becerilerin öğrenciler tarafından içselleştirilmesiyle onların vatan, millet, devlet, bayrak vs gibi maddi ve manevi konularda bilinçlenmesini sağlayarak ülke ve millet adına güvence oluşturur.

Zikredilen bu hususlar Sosyal Bilgilerin iyi öğrenilmesini/öğretilmesini zorunlu kılar. Bu noktada özellikle öğretmenlerin öğrencilere iyi rehberlik edebilmeleri önemlidir. İşte bu kitap, özellikle Sosyal Bilgilerde Özel Öğretim Yöntemleri dersleri kapsamında, Sosyal Bilgilere ait teorik bilgiler, bunların nasıl uygulanabileceğine dair örnekler ve Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin çeşitli alanlardaki yeterlikleri hakkındaki içeriği ile iyi öğretmen/rehber olabilme vasfının kazanılmasına yardımcı olacaktır.

Özellikle etkili – üretici, hakları ve görev/sorumluluklarının bilincinde, doğru karar verebilen, eleştirel düşünebilen, demokratik değerleri benimsemiş bireyler yetiştirmek konusundaki tutumuyla da, bir anlamda eğitim sistemimizin parlayan yıldızıdır.

Ancak Sosyal Bilgiler ülkemiz, milletimiz ve eğitim sistemimiz açısından bu önemine rağmen, sistem içerisinde maalesef hak ettiği değeri de bir türlü görememiştir. Bunda kuşkusuz çeşitli faktörler etkindir. Bu faktörlerden birisi de Sosyal Bilgiler öğretmenlerinin derse karşı tutumundan kaynaklanıyor olabilir. İşte bu kitap, Sosyal Bilgiler öğretmen adaylarına ya da öğretmenlerine derslerinin önemini ve özelliklerini bir defa daha hatırlatarak, onların derslerine daha bilinçli hazırlanması ve sahiplenmesine katkı sağlayacaktır.

Sosyal Bilgiler alanında son yıllarda bu türden birçok kitap yayınlandı. Kuşkusuz bunların alana büyük katkıları söz konusudur. Ancak uzun yıllardır Özel Öğretim Yöntemleri derslerini okutan akademisyenler olarak bazı konularda eksiklikler gördük. Bunların özellikle öğretmenlerin daha bilinçli yetişmeleri hususunda önemli eksiklikler oluşturduğunu düşündüğümüz için bu kitabı hazırlanmaya karar verdik. Kitabın çeşitli üniversitelerde görev yapan akademisyenlerden oluşan yazar kadrosu ve biz yeni bir bakış açısıyla alana katkı sağlayacağını düşünüyoruz.

Saygılarımızla...

Eylül 2015 / Ankara

BÖLÜMLER VE YAZARLARI

I. KISIM

SOSYAL BİLGİLERİN ORTAYA ÇIKIŞI, FELSEFESİ, ÖĞRETİMİNDE YAKLAŞIMLAR İLE SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN YETERLİKLERİ

1. BÖLÜM: DÜNYADA VE ÜLKEMİZDE SOSYAL BİLGİLER

Yrd. Doç. Dr. Cengiz ÖZMEN
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi

2. BÖLÜM: SOSYAL BİLGİLERİN FELSEFESİ

Arş. Gör. Dr. Ercenk HAMARAT
Gazi Üniversitesi

3. BÖLÜM: SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNDE TEMEL YAKLAŞIMLAR

Öğr. Gör. Dr. Cemil Cahit YEŞİLBURSA
Gazi Üniversitesi

4. BÖLÜM: SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN YETERLİKLERİ

Yrd. Doç. Dr. Salih USLU
Niğde Üniversitesi

2. KISIM

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNDE STRATEJİ, YÖNTEM VE TEKNİKLER

5. BÖLÜM: SUNUŞ YOLUYLA ÖĞRETİM STRATEJİSİ

Arş. Gör. Melike FAİZ
Gazi Üniversitesi

6. BÖLÜM: BULUŞ YOLUYLA ÖĞRENME STRATEJİSİ

Yrd. Doç. Dr. Zafer TANGÜLÜ
Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi

7. BÖLÜM: ARAŞTIRMA İNCELEME YOLUYLA ÖĞRENME / ÖĞRETME STRATEJİSİ

Yrd. Doç. Dr. Nadire Emel AKHAN
Akdeniz Üniversitesi
Yrd. Doç. Dr. Serpil DEMİREZEN
Aksaray Üniversitesi

8. BÖLÜM: SOSYAL BİLGİLERDE BİR ÖĞRETİM YÖNTEMİ: ANALOJİ

Okt. Dr. Ayşegül Nihan EROL ŞAHİN
Gazi Üniversitesi

3. KISIM
SOSYAL BİLGİLERDE KAVRAM, DEĞER, BECERİ ÖĞRETİMİ
VE ÖLÇME DEĞERLENDİRME

9. BÖLÜM: SOSYAL BİLGİLERDE KAVRAM ÖĞRETİMİ

Arş. Gör. Dr. Osman SABANCI
Gazi Üniversitesi

10. BÖLÜM: SOSYAL BİLGİLERDE DEĞERLER EĞİTİMİ

Yrd. Doç. Dr. Ebru AY
Niğde Üniversitesi

11. BÖLÜM: SOSYAL BİLGİLERDE BECERİ ÖĞRETİMİ

Yrd. Doç. Dr. Barış KAYA
Bülent Ecevit Üniversitesi

12. BÖLÜM: SOSYAL BİLGİLERDE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Yrd. Doç. Dr. Gülden KAYA UYANIK
Sakarya Üniversitesi
Doç. Dr. Hüseyin ÇALIŞKAN
Sakarya Üniversitesi

EKLER: SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNE ÖRNEK ETKİNLİKLER

Arş. Gör. İrem NAMLI ALTINTAŞ
Adnan Menderes Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

Ön Söz.....	iii
Bölümler ve Yazarları.....	v

1. KISIM

SOSYAL BİLGİLERİN ORTAYA ÇIKIŞI, FELSEFESİ, ÖĞRETİMİNDE YAKLAŞIMLAR İLE SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN YETERLİKLERİ

1. BÖLÜM

DÜNYADA VE ÜLKEMİZDE SOSYAL BİLGİLER

Giriş	3
1. Sosyal Bilgilerin Öğretiminin Tarihsel Gelişimi	4
1.1. Dünyada Sosyal Bilgiler Öğretiminin Tarihsel Gelişimi	4
1.2. Türkiye’de Sosyal Bilgiler Öğretiminin Tarihsel Gelişimi	7
2. Sosyal Bilgilerin Önemi	10
3. Sosyal Bilimler ve Sosyal Bilgiler.....	12
4. Sosyal Bilgilerin İlgili Alanına Giren Belli Başlı Disiplinler	13
4.1. Tarih.....	14
4.2. Sosyoloji	15
4.3. Coğrafya.....	15
4.4. Ekonomi.....	16
4.5. Antropoloji	16
4.6. Psikoloji	17
4.7. Siyaset Bilimi	17
Sonuç.....	18
Kaynakça.....	19

2. BÖLÜM

SOSYAL BİLGİLERİN FELSEFESİ

Giriş.....	23
1. Felsefe: Temelleri ve Bölümleri.....	24
2. Felsefe-Eğitim İlişkisi ve Eğitim Felsefesi.....	29
3. Sosyal Bilgilere Felsefi Bir Bakış	40
Sonuç.....	44
Kaynakça.....	45

3. BÖLÜM

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNDE TEMEL YAKLAŞIMLAR

Giriş.....	47
1. Konu Merkezli Sosyal Bilgiler Yaklaşımları.....	49
1.1. Sosyal Bilimler Olarak Sosyal Bilgiler	49
1.2. Tarih ve Sosyal Bilimlerin Entelektüel Bakış Açısı Olarak Sosyal Bilgiler.....	50
1.3. Tarih ve Sosyal Bilimler Eğitimi Olarak Sosyal Bilgiler.....	50
2. Vatandaşlık Merkezli Sosyal Bilgiler Yaklaşımları	50
2.1. Vatandaşlık Aktarımı Olarak Sosyal Bilgiler	51
2.2. Muhafazakâr Kültürel Devamlılık Olarak Sosyal Bilgiler.....	51
2.3. Kültürel Aktarım Olarak Sosyal Bilgiler	52
2.4. Vatandaşlık Eğitimi Olarak Sosyal Bilgiler	52
3. Problem Merkezli Sosyal Bilgiler Yaklaşımları.....	53
3.1. Yansıtıcı Araştırma Olarak Sosyal Bilgiler.....	53
3.2. Yansıtıcı Düşünme Süreci Olarak Sosyal Bilgiler	54
3.3. Yansıtıcı/Eleştirel Düşünme Olarak Sosyal Bilgiler.....	54
3.4. Öğrenci Merkezli Gelenekte Sosyal Bilgiler	54
3.5. Sosyo-Politik Katılım Açısından Sosyal Bilgiler	55
3.6. Yansıtıcı Düşünme ve Problem Çözme Eğitimi Olarak Sosyal Bilgiler	56
Sonuç.....	56
Kaynakça.....	57

4. BÖLÜM

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETMENLERİNİN YETERLİKLERİ

Giriş.....	59
Öğretmen Yeterlikleri	60
1.1. Öğretmenlik Mesleği Genel Yeterlikleri	64
1.2. Özel Alan Yeterlikleri	64
1.3. Sosyal Bilgiler Öğretmeni Özel Alan Yeterlikleri	64
Sonuç.....	88
Kaynakça.....	89

2. KISIM

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNDE STRATEJİ, YÖNTEM VE TEKNİKLER

5. BÖLÜM

SUNUŞ YOLUYLA ÖĞRETİM STRATEJİSİ

Giriş.....	95
1. Sunuş Yoluyla Öğretim Stratejisi.....	96
2. Bu Stratejiye Uygun Yöntem ve Teknikler	101
2.1. Düz Anlatım Yöntemi	101
2.2. Soru-Cevap Tekniği	103
Kaynakça.....	108

6. BÖLÜM

BULUŞ YOLUYLA ÖĞRENME STRATEJİSİ

Giriş.....	111
1. Buluş Yoluyla Öğrenme Stratejisi.....	112
1.1. Buluş Yoluyla Öğretimin Uygulanma Aşamaları.....	119
1.2. Buluş Yoluyla Öğretimin Planlanması.....	119
1.3. Buluş Stratejisiyle Öğretimin Yararları Ve Sınırlılıkları.....	120
2. Bu Stratejiye Uygun Yöntem ve Teknikler.....	123
2.1. Örnek Olay İncelemesi Yöntemi.....	123
2.2. Tartışma Yöntemi.....	125
2.3. Altı Şapkalı Düşünme Tekniği.....	128
2.4. Soru-Cevap Yöntemi.....	133
2.5. Beyin Fırtınası.....	135
2.6. Proje Tekniği.....	135
2.7. Problem Çözme Yöntemi.....	137
2.8. Zıt Panel.....	139
2.9. Sempozyum.....	139
2.10. Açık Oturum.....	139
2.11. Forum.....	139
2.12. Kollegyum.....	139
2.13. Balık Kılçığı Tekniği.....	140
2.14. İstasyon Tekniği.....	140
Kaynakça.....	144

7. BÖLÜM

ARAŞTIRMA İNCELEME YOLUYLA ÖĞRENME / ÖĞRETME STRATEJİSİ

Giriş.....	147
1. Araştırma İnceleme Yoluyla Öğretme Stratejisi.....	148
2. Bu Strateji Kapsamında Uygulanabilecek Yöntem ve Teknikler.....	151
2.1. Problem Çözme Yöntemi.....	151

2.2. Örnek Olay.....	153
2.3. Gösterip Yaptırma Yöntemi	156
2.4. Drama Yöntemi	157
2.5. Deney Tekniği	164
2.6. Sergi Tekniği	165
2.7. Atölye Çalışması (Workshop) Tekniği	168
2.8. Gezi-Gözlem Tekniği.....	168
Kaynakça.....	173

8. BÖLÜM

SOSYAL BİLGİLERDE BİR ÖĞRETİM YÖNTEMİ: ANALOJİ

Giriş.....	175
1. Analoji Nedir?.....	176
2. Analoji Modelleri	178
2.1 Analojilerle Öğretim Modeli (Teaching With Analogies, “TWA”)	178
2.2. Analoji ile Genel Öğretim Modeli (The General Model of Analogy Teaching-GMAT).....	179
2.3. Köprü Kuran Analojiler Modeli	179
2.4. Dupin ve Jonsua (1989)’nın “Analoji Öğretim Modeli (Analogy Teaching Model)”	180
2.5. Çoklu Analojiler.....	180
3. Kaynak ile Hedef Arasındaki Analojik İlişkiye Göre Analojiler	181
3.1. 1. Yapısal Analoji (Sadece Görünüş Benzerliği)	181
3.2. Fonksiyonel Analoji (İlişkisel Benzerlik)	181
3.3. Yapısal-Fonksiyonel Analoji (Tam Benzerlik)	181
4. Sunuş Şekline Göre Analojiler.....	182
5. Sosyal Bilgiler Tarih Konularında Kullanılabilecek Analojiler	183
Kaynakça.....	190

3. KISIM

SOSYAL BİLGİLERDE KAVRAM, DEĞER, BECERİ ÖĞRETİMİ VE ÖLÇME DEĞERLENDİRME

9. BÖLÜM

SOSYAL BİLGİLERDE KAVRAM ÖĞRETİMİ

Giriş.....	195
1. Kavram Nedir?.....	196
1.1. Kavramların Özellikleri	197
1.2. Kavram Öğretimi ve Öğrenme.....	201
1.3. Kavramların Önemi ve Sosyal Bilgilerdeki Yeri.....	206
1.4. Kavramların Öğretiminde Kullanılan Teknikler (Grafik Düzenleyiciler) .	207
1.5. Kavramsal Değişim Modeli	220
1.6. Kavramsal Değişim Metinleri	222
Sonuç.....	225
Kaynakça.....	227

10. BÖLÜM

SOSYAL BİLGİLERDE DEĞERLER EĞİTİMİ

Giriş.....	233
1. Değer ve Değerler Eğitimi.....	234
1.1. Değer Öğretimi Yaklaşımları.....	236
2. Karakter ve Karakter Eğitimi	244
2.1. Karakter Eğitiminin Tarihsel Gelişimi	246
2.2. Karakter Eğitiminde Okul ve Öğretmenin Önemi.....	250
3. Sosyal Bilgilerde Değerler Eğitimi ve Karakter Eğitimi	256
Sonuç.....	259
Kaynakça.....	260

11. BÖLÜM

SOSYAL BİLGİLERDE BECERİ ÖĞRETİMİ

Giriş.....	263
1. Beceri Nedir?	263
2. Sosyal Bilgilerde Beceri Öğretimi	266
2.1. Sistemantik Öğretim	272
2.2. Doğrudan Öğretim	274
2.3. Bütünleyici Öğretim	276
2.4. Gelişmeye Yönelik Öğretim.....	277
3. Beceriler Nasıl Değerlendirilir?.....	283
Becerileri Etkili Bir Şekilde Değerlendirebilmek İçin Öneriler	283
4. Sosyal Bilgiler Programında Doğrudan Verilecek Olan Beceriler.....	286
Kaynakça.....	300

12. BÖLÜM

SOSYAL BİLGİLERDE ÖLÇME VE DEĞERLENDİRME

Giriş.....	303
1. Ölçme ve Değerlendirme Kavramları.....	304
1.1. Ölçme	305
1.2. Değerlendirme.....	307
2. Ölçme Araçlarında Bulunması Gereken Özellikler	308
2.1. Güvenirlik	308
2.2. Geçerlik	310
2.3. Kullanışlılık.....	312
3. Ölçme Aracı Hazırlama Süreci.....	312
Amacın Belirlenmesi	313
Kapsamın ve Ölçülecek Niteliklerin Belirlenmesi	313
Soru Yazımı	313
Soru Düzeltme Çalışmaları (Redaksiyon)	313
Test Formunun Oluşturulması ve Çoğaltma	314

Uygulama	314
Puanlama.....	314
4. Ölçme ve Değerlendirme Teknikleri	314
4.1. Geleneksel Ölçme ve Değerlendirme Teknikleri	315
4.2. Diğer Ölçme ve Değerlendirme Teknikleri	325
Sonuç.....	346
Kaynakça.....	348

EKLER

SOSYAL BİLGİLER ÖĞRETİMİNE ÖRNEK ETKİNLİKLER

ETKİNLİK 1	351
ETKİNLİK 2	354
ETKİNLİK 3	356
ETKİNLİK 4	358
ETKİNLİK 5	360
ETKİNLİK 6	362
ETKİNLİK 7	364
ETKİNLİK 8	365
ETKİNLİK 9	366
ETKİNLİK 10	367
ETKİNLİK 11	369
ETKİNLİK 12	371
ETKİNLİK 13	373
ETKİNLİK 14	374
ETKİNLİK 15	376
KAYNAKÇA.....	378

1. KISIM

SOSYAL BİLGİLERİN ORTAYA ÇIKIŞI,
FELSEFESİ, ÖĞRETİMİNDE
YAKLAŞIMLAR İLE SOSYAL BİLGİLER
ÖĞRETMENLERİNİN YETERLİKLERİ

1. BÖLÜM

DÜNYADA VE ÜLKEMİZDE SOSYAL BİLGİLER

*Cengiz ÖZMEN**

GİRİŞ

Son yıllarda, bilim ve teknoloji alanında önemli değişme ve gelişmeler yaşanmıştır. Bu gelişmelerin eğitime yansması ve eğitimde kalite ve eşitliğin sağlanması büyük önem taşımaktadır. Ayrıca Ekonomiye ve demokrasiye olan hassasiyetin artırılması ve milli ve kişisel değerlerin küresel değerlerle uyum içinde geliştirilmesi de gerekmektedir. Bu bağlamda temel eğitim için program bütünlüğünün sağlanarak kavramsal bütünlüğün oluşturulması ve müfredatın Avrupa birliği standartlarına uygun hale getirilmesi amacıyla Milli Eğitim Bakanlığı tarafından 2004 yılında yeni bir program hazırlanmıştır (Yaşar, 2005, 330).

Yukarıda bahsedilen gelişmelerin etkisiyle, özellikle Amerika Birleşik Devletleri, Avustralya, Finlandiya ve Yeni Zelanda gibi ülkeler başta olmak üzere pek çok ülkenin programında çeşitli düzenlemelere gidilmiştir. Bu doğrultuda Sosyal Bilgiler dersinde de, öğrencilere yaparak-yaşayarak öğrenme, problem çözme ve karar verme vs. gibi becerilerin kazandırılması konusunda, yapılandırmacı kuram uygulama alanına girmiştir (Yaşar, 2005, 330). Ülkemizde de bu amaca uygun olarak adımlar atılmış ve Sosyal Bilgiler programının vizyonu Milli Eğitim Bakanlığı tarafından şu şekilde ifade edilmiştir:

* Yrd. Doç. Dr., Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, cengizozmen001@hotmail.com

21. Yüzyılda çağdaş, Atatürk ilkeleri ve inkılâplarını benimsemiş, Türk tarihini ve kültürünü kavramış, temel demokratik değerlerle donanmış ve insan haklarına saygılı, yaşadığı çevreye duyarlı, bilgiyi deneyimlerine göre yorumlayıp sosyal ve kültürel bağlam içinde oluşturan, kullanan ve düzenleyen, sosyal katılım becerisi gelişmiş, sosyal bilimcilerin bilimsel bilgiyi üretirken kullandıkları yöntemleri kazanmış, sosyal hayatta etkin, üretken, haklarını ve sorumluluklarını bilen, Türkiye Cumhuriyeti vatandaşları yetiştirmektedir. (MEB, 2005, 50) .

Sosyal Bilgilerin ne olduğu konusunda pek çok tanım yapılmış, ancak bu tanımlar geçmişten günümüze pek çok değişiklik geçirmiştir. Sosyal Bilgilerin tanımını ilk yapanlardan olan Wesley Sosyal Bilgileri “sosyal bilimlerin pedagojik amaçlarla basitleştirilmiş şekli” (Hertzberg, 1981:1 aktaran: Doğanay ve Sarı, 2004, 153) olarak tanımlamıştır. Sonraları ise Sosyal Bilgiler, sosyal bilimlerin basitleşmiş şekli olmaktan çıkıp, etkili vatandaşlık eğitimi amacıyla sosyal bilimlerin disiplinler arası bir yaklaşımla işlendiği bir program halini almıştır. Sosyal Bilgiler ulusal konseyi (NCSS) 1993 yılındaki tanımında, Sosyal Bilgilerin alanını genişleterek, sosyal bilimlere sanat, edebiyat, halk bilim, din ve hatta fen bilimlerinin insan eksenli konularını da içine almıştır (aktaran: Doğanay ve Sarı 2004, 153). Sosyal Bilgiler hakkında en teferruatlı tanımlardan birini de Milli Eğitim Bakanlığı 2004 yılında hazırladığı programda yapmıştır. Buna göre:

Sosyal Bilgiler, bireyin toplumsal varoluşunu gerçekleştirmesine yardımcı olması amacıyla; tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji, antropoloji, psikoloji, felsefe, siyaset bilimi ve hukuk gibi sosyal bilimleri ve vatandaşlık bilgisi konularını yansıtan; öğrenme alanlarının bir ünite ya da tema altında birleştirilmesini içeren, insanın sosyal ve fiziki çevresiyle etkileşiminin geçmiş, bugün ve gelecek bağlamında incelendiği; toplu öğretim anlayışından hareketle oluşturulmuş bir ilköğretim dersidir (MEB, 2005, 51).

Yapılan tanımlardan anlaşıldığı üzere, Sosyal Bilgiler dersinin İlköğretim basamağında yer aldığı ve derste değişik becerilerin kazandırılmasının hedeflendiğidir. Aynı zamanda hayatla ilişkili konulara yer verilmesi gerektiği üzerinde durulduğu, ayrıca Sosyal Bilgiler dersinin sosyal bilimlerin çalışma alanını da içerdiği ve toplu öğretim anlayışının benimsendiği görülmektedir (Yaşar ve Bayır, 2010).

1. SOSYAL BİLGİLERİN ÖĞRETİMİNİN TARİHSEL GELİŞİMİ

1.1. Dünyada Sosyal Bilgiler Öğretiminin Tarihsel Gelişimi

Sosyal Bilgiler dersinin nerede ve ne zaman başladığı kesin olarak bilinmemektedir. Ancak bu dersin içerdiği konuların, ilkçağlardan itibaren Antik Yunan, Roma, Mısır, Çin, Anadolu, Mezopotamya ve Hindistan gibi medeniyetlerde verildiği bilinmektedir.

İlk çağlarda Atina'da felsefe öncelikli disiplinlerden olup erdemli insanın yetiştirilmesi esastı. Roma'da eğitimin temel amacı iyi vatandaş yetiştirmek olup (Yavaş, 2011, 118), hukuk öğretimi oldukça yaygındı (Şahin, 2011, 77). Sümerlerin okullarında, "E duba (Tablet Evi)" coğrafya dersleri verilmekteydi. Çin'de Konfüçyüs'ün felsefesi öğrencileri tarafından geniş alanlara yayıldı. Konfüçyüs'e göre herkes erdemli olmalı, anne-baba ve amirlerine ve hükümdarlarına karşı sorumluluklarını bilmeliydi (Memiş, 2009, 61; Memiş, 2007, 172). Yani bir nevi vatandaşlık eğitiminden söz edilebilir. Mısır'da, okullara "hayat evi" deniliyor ve buralarda aşk şiirleri, ilahiler ve çeşitli hikâyelerin yanında krallık emirleri ve felsefi metinler okutuluyordu. Anadolu'da Hitit çivi yazısıyla yazılmış metinler daha ziyade dini ve tarihi metinlerden oluşmaktadır. Ayrıca Akadca olarak kaleme alınan diplomatik metinler de mevcuttur (Özçelik 2006, 63-135). Hindistan'ın sosyal hayatında önemli bir yeri olan ve "Veda" adı verilen kutsal metinlerin Hint eğitim sisteminde önemli bir yeri vardı ve temel amacı Kast sisteminin devamlılığını sağlamaktı (Gurbetoğlu, 2012, 167).

Aslında insanoğlu var olduğu andan itibaren Sosyal Bilgilerde vardır denilebilir. Çünkü insanoğlunun varlığı için doğal bir ortam kadar sosyal bir ortama da ihtiyaç vardır. İnsanlar yaşadığı çevrede, yeme ve içmenin yanında kendini savunma, iletişim kurma, çeşitli duygular edinme gibi becerileri kazanırlar. Tüm bu faaliyetleri insanın tek başına yapması mümkün değildir. Hal böyleyken toplumsal bilimlerin dolayısıyla Sosyal Bilgilerin, bir ders olarak yapılandırılmamış olsa bile, insanoğlu kadar eski olduğu söylenebilir (Dönmez, 2003, 34).

Kökene insanlıkla birlikte başlayan Sosyal Bilgiler eğitimi bir kavram olarak ancak 19. Yüzyılın başlarında Amerika Birleşik Devletlerinde kullanılmaya başlandı. 18. Yüzyılın sonlarında yenilikçi eğitimciler, sanayi ve şehir toplumuna uygun bir program ortaya koymaya çalıştılar. Ayrıca bu dönem dünyanın çeşitli bölgelerinden Amerika'ya göçlerin olduğu dönemdi ve bu göçmenlerin Amerika'ya taşınması için gerekli ortamın hazırlanması icap ediyordu. Programda yer alan tarih dersleri ise güncel sorunlardan uzak geçmişin kronolojik sunumundan ibaret olduğu için Amerikan ulusu oluşturmada yetersiz kalıyordu (Doğanay, 2008). Bu durum Sosyal Bilgilerin ortaya çıkışı olarak düşünülebilir.

1892 yılında toplanan Amerikan Milli Eğitim Konseyi, ulusal bir anlayış oluşturmak üzere, Sosyal Bilgiler programını yeniden düzenledi. Dersin programı tarih, coğrafya ve vatandaşlık bilgisinden oluşturularak toplumsal ihtiyaçlara göre içeriği yapılandırıldı. Bu kavramın kabulü de ilk kez Amerika Birleşik Devletlerinde 1916'da Ulusal Eğitim Derneğine bağlı "Orta Okulu Teşkilatlandırma Komisyonu Sosyal Bilgiler Kurulu" tarafından gerçekleşti. Kavramın yaygınlaşması da yine bu kurul tarafından Sosyal Bilgilerin tanımı yapıldıktan sonra oldu. Komite

Sosyal Bilgiler kavramını “Konusu doğrudan insan toplumunun örgütlenmesine ve gelişmesine ve içtimai hayatın bir üyesi olması sebebiyle insana dair bilgiler” olarak tanımladı (Dönmez, 2003, 34).

Sosyal Bilgilerin ortaya çıktığı yıllarda bu dersin gerekli olup olmadığı konularında birçok tartışma yaşanıyor, bazıları özellikle tarih konularının öğretimini sıkıntılı görüyorlardı. 1920, 30 ve 40’lı yıllarda Sosyal Bilgilerin ne olduğu hususunda büyük değişiklikler oldu. İlerlemeci eğitimciler, Sosyal Bilgilerin biçimlenmesinde önemli görev üstelendiler (Öztürk, 2011, 24).

Sadeleştirilen Sosyal Bilgiler arasında siyaset bilimi, ekonomi, sosyoloji, coğrafya, psikoloji, antropoloji gibi dersler zamanla programa dâhil edilirken tarih ise yerini daima korudu. Program disiplinler bir mantıkla uygulanmasına rağmen, çocukların ve toplumun ihtiyaçlarını karşılamak için pedagojik amaçlar da göz önüne alındı. Sonraki dönemlerde, bu disiplinler yaklaşım disiplinler arası bir anlayışa yöneldi. Program, etkin bir vatandaşlık anlayışına uygun olarak, sosyal bilimler disiplinlerinden seçilen değişik bilgilerin bütünleştirilmesiyle oluşturuldu. Böylece sosyal bilim disiplinleri bütüncül bir mantıkla uygulamaya geçti (Doğanay, 2008).

İkinci dünya savaşından sonraki yıllarda Sovyetler Birliği’nin her alanda ABD’yi geçme kaygısı var olan eğitim sisteminin değişmesine sebep oldu. Bu süreçte Sosyal Bilgiler programında vatandaşlık eğitiminin ağırlığı azaltılarak tarih, coğrafya, ekonomi, sosyoloji ve siyaset bilimine önem verildi. 1940’larda büyük oranda tarih ve coğrafyadan ibaret olan Sosyal Bilgiler Programı 1950’lerde ise neredeyse tamamen tarih ve coğrafyaya kaydı (Öztürk, 2011, 25).

1960’lı yıllarda ağır eleştirilerin yöneltmesi sonucu Sosyal Bilgiler dersine farklı bir anlayışla yaklaşılmaya başlandı. “Yeni Sosyal Bilgiler” anlayışı denilen bu bakış açısında Bruner’in buluş yoluyla öğrenme kuramının önemli etkisi oldu. Tarih ve coğrafyanın ağırlığı azaltılarak sosyoloji, siyaset bilimi, ekonomi, antropoloji ve sosyal psikolojiye fazla yer verildi (Öztürk, 2011, 25). Sosyal bilim disiplinlerinin temel kavram ve bilgi üretme yöntemlerinin kazandırılmasının daha iyi olacağı düşüncesiyle Sosyal Bilgiler sosyal bilimlerle aynı kategoride değerlendirildi. Aslında bu bakış açısı Sosyal Bilgiler kavramının oluşmadan önceki disiplinler anlayışın başka bir algılama biçimiydi. Ancak yeni bu anlayışta araştırma inceleme sürecine önem verilmesi aradaki farkın temel göstergesiydi (Doğanay, 2008)

1970’li yıllarda “Yeni Sosyal Bilgiler” hareketinin önemi, geleneksel eğitim anlayışının gücü ve öğretmenlerin yeni program konusunda yeterince eğitilmelerinin de etkisiyle, gittikçe azalmaya başladı. 1980’lere gelindiğinde Sosyal Bilgiler öğretiminde geleneksel anlayış daha da yaygınlaştı. Nihayet 1990’lı yılların

ortalarına doğru NCSS bu dersin öğretiminin “Yeni Sosyal Bilgiler” hareketinin ruhuna uygun bir amaç içerik ve yöntemle yapılandırıcılığa bağlı, disiplinler arası, bütünleşmiş ve tematik bir anlayışla ele alınmasına karar verdi (Öztürk, 2011, 24).

Amerika Birleşik Devletlerinde doğup gelişen Sosyal Bilgiler dersi, Japonya, Kore, Türkiye Kanada ve Avustralya gibi ülkelerde de benimsenmiştir. Ancak İngiltere'nin de dâhil olduğu pek çok ülkede, Sosyal Bilgiler dersinin alanına giren konular, tek disiplinli anlayışla Tarih, Coğrafya ve Vatandaşlık adı altında ayrı ayrı işlenmektedir (Öztürk, 2011, 24).

1.2. Türkiye’de Sosyal Bilgiler Öğretiminin Tarihsel Gelişimi

Türk toplumunda Sosyal Bilgiler eğitiminin temelini, günümüz mantığında bir okul vasıtasıyla olmasa bile, tarih sahnesine çıktıkları güne kadar götürmek mümkündür. Çünkü Türk töresi yazısız bir anayasa niteliği taşımakta ve insanların toplum içinde nasıl davranması gerektiği, devlete ve topluma karşı vazifelerinin neler olduğu, hükümdarın devlet işlerini yürütürken nelere dikkat edeceği, topluma karşı görevlerinin neler olduğu vs. törede ifade edilmiştir.

Türklerin İslam dinine girmeden önceki eğitimlerinde, esasen Sosyal Bilgilerin kapsamına giren bir alandan söz etmek mümkündür. Şiir ve kısmen de atasözü niteliğindeki dönemin edebi eserlerinde, genellikle öğretici amaçlı, iyilik, cömertlik, bilgelik, cesaret büyüklere saygı gibi insanlara hayatta yol gösterecek ilkeler, ahlaki özellikler, felsefi kavramlar mevcuttur (Akyüz, 20011, 5).

Türklerin İslam’la tanışıp yerleşik hayata geçmeleri eğitim sisteminde önemli başarılarla imza atmalarına vesile oldu. Bu dönemde planlı programlı bir eğitime geçilerek (Deveci, 2010, 26) devlet adamlarının da katkılarıyla eğitim alanında inanılmaz adımlar atıldı. Abbasilerin eğitim kurumları örnek alınarak kısa bir süre içinde Buhara, Semerkant, Taşkent, Balasagun, Kaşgar ve Yarkent gibi şehirler eğitimin merkezi oldular (Akyüz, 20011, 21). Farabi, İbni Sina gibi eğitim alanında dünyada isim yapmış bilim adamları yetişti. Bu bilim insanlarının eğitim görüşleri incelendiğinde, genellikle Sosyal Bilgiler alanına hizmet ettikleri görülmektedir. (Deveci, 2010, 26). Örneğin Farabi’ye göre eğitim insanı mükemmelleştirmeli, bireylerin mutluluğuna katkıda bulunmalı, ideal topluma önder yetiştirmeli, insana ahlaki unsurları kazandırmalı ve bireylere toplumun ihtiyacını karşılayacak olan yetenekler vermelidir (Aydın 2010). Günümüz Sosyal Bilgiler programının amaçlarına baktığımızda çocukların toplum için faydalı hale getirilmeleri ve mutlu olmaları yönünde ifadeler bulunmaktadır. İbni Sinan’ın eğitim görüşleri, özellikle ahlaki alandaki önerileri, günümüz Sosyal Bilgiler dersi içinde de bulunan değer eğitimi ile örtüşmektedir (Deveci, 1010, 26). İbni Sina’ya göre ahlaklı insan gazap,